

Александар МОМЧИЛОВИЋ
ОВО ВРЕМЕ ЈЕ ИЗАШЛО
ИЗ „ГЛОУБА“

Карлов универзитет
Праг

(Stephen Greenblatt, *Tyrant: Shakespeare on Politics*.
New York & London: W. W. Norton & Company, 2018, 224 стр)

Неки од најутицајнијих светских листова, попут *Њујорк џајмса*, *Гардијана* и *Вашиington пост*, нову књигу Стивена Гринблата *Тиранин: Шекспир о њолијици* одмах су повезали са победом Доналда Трампа на председничким изборима 2016. године. Ипак, наслови попут „Шта нам Магбет може рећи о даљим поступцима председника Трампа?“¹ или „Шта би Шекспир направио од Трампа?“² више су инспирисани Гринблатовим јавним иступањима, тачније његовим текстом објављеним у *Њујорк џајмсу* о томе како „Шекспир објашњава изборе из 2016“³ него самом садржином књиге. На тај начин је питање одбране демократије, актуелизовано таласом популистичких и ауторитарних режима у Европи и Америци, постало имплицитна тема ове књиге, јер, како и сам Гринблат признаје, на њено писање га је подстакао страх од могућег исхода избора 2016. године. У *Тиранину* је покушао да кроз поље своје експертизе, а то су пре свега Шекспирово стваралаштво и студије ренесансе, проговори о принципима узурпације моћи који су и данас подједнако актуелни.

Гринблатова најновија књига почиње низом питања која су, сматра аутор, постајала све важнија у Шекспировој каријери како се она ближила крају. Како је могуће да читава земља падне у руке тиранина? Које су то околности под којима једно друштво са свим својим институцијама дозвољава узурпатору да се дочепа власти и делује против јавног интереса? Постоји ли начин да се та узурпација спречи (без крви)?

1 Cohen, Eliot A. „Review | What Can ‘Macbeth’ Teach Us about President Trump’s next Move?“ *The Washington Post*, WP Company, 2 May 2018, https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/what-can-macbeth-teach-us-about-president-trumps-next-move/2018/05/02/dde64edc-4d74-11e8-84a0-458a1aa9ac0a_story.html.

2 Callow, Simon. „What Would Shakespeare Have Made of Donald Trump?“ *The New York Times*, The New York Times, 20 June 2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/20/books/review/tyrant-stephen-greenblatt.html>.

3 Greenblatt, Stephen. „Shakespeare Explains the 2016 Election.“ *The New York Times*, The New York Times, 8 Oct. 2016, <https://www.nytimes.com/2016/10/09/opinion/sunday/shakespeare-explains-the-2016-election.html>.

Шекспир на ова питања никада не одговара директно. У првом поглављу, које носи назив „Коси углови“ (*Oblique Angles*), анализира се Шекспирова способност да у својим драмама говори посредно о актуелним догађајима, најчешће просторним и временским измештањем радње. У маниру *новој историзма*, чији је један од оснивача, Стивен Гринблат и у овој књизи уметничке текстове и архивска документа посматра као „међусобно разумљиву мрежу знакова“⁴ из које издваја један *расветљујући детаљ* (*luminous detail*). Наиме, само на једном месту, при крају драме *Хенри V*, Шекспир је одустао од своје технике измештања и директно реферисао на актуелни догађај, војни поход Ерла од Есекса на ирске побуњенике. Полазећи од тог, наизглед неважног, детаља, Гринблат нас уводи у сложене политичке односе и крхки друштвени поредак елизабетанске Енглеске. Владарка у поодмаклим годинама без наследника, унутрашње политичке борбе између потенцијалних наследника, као и претња од инвазије, чинили су то друштво нестабилним и опасним, нарочито за оне који су говорили о политици, и то критички.

Друго и треће поглавље књиге, „Партијска политика“ (*Party Politics*) и „Преварантски популизам“ (*Fraudulent Populism*), углавном су посвећени анализи трилогије *Хенри VI*. Слабост средишта моћи, односно наивност, неискуство и неспособност младог краљевића доводе до стварања табора утицајних великаша, што представља почетак борби претендената на престо црвене и беле руже и стварања првих политичких партија. У *Хенрију VI*, примећује Гринблат, политика је углавном посао елита све док војвода од Јорка не одлучи да направи „савез“ са вођама „презрених на свету“ и тако њихов класни гнев инструментализује у партијској борби. Тако се јавља и популизам као квазидемократска пракса. Партијске борбе доводе до слома основних вредности на којима се дотадашњи поредак заснивао, ствара се хаос, „рат свих против свију“ који омогућава тиранију. Та борба за власт познаје свега неколико извесности: она је увек непредвидљива; никада није лична него династичка/партијска; претенденти на престо се не устежу да ступају у савезништво са традиционалним непријатељима; до тог тренутка легитимни владар не може да се ослони на јавну подршку јер не постоји поредак који људе приморава на оданост владару, а обнављање стабилног поретка је врло често илузија.

У четвртном, „Питање карактера“ (*A Matter of Character*), петом, „Помагачи“ (*Enablers*) и шестом поглављу, „Победоносна тиранија“ (*Tyranny Triumphant*), Гринблат се усредсређује на владавину Ричарда III. Најпре се анализира његов психолошки профил, на чијем примеру се најјасније оцртава веза тиранских особина појединца и искривљене слике о себи, као и веза између потребе за тиранском

4 Gallagher, Catherine and Stephen Greenblat. *Practising New Historicism*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000, 7.

моћи и ускраћеног или оштећеног психо-сексуалног живота. Како се у петом поглављу закључује, главна особина тиранина код Шекспира је способност да друге примора да делају онако како он жели, не базирајући се на средства. Ипак, успех не зависи само од личних особина појединца већ и од реакција других, и то пре свега оних који му се не противе. Занимљиво је, примећује Гринблат, да се код Шекспира Ричардов успон представља не само као акт насиља већ и као последица избора, јер иза његове узурпације трона стоји читав кампања величања његове посвећености и светости, клеветања његових потенцијалних противника, ширења страха од спољних непријатеља. Мрежа лажних вести успева да утиче на јавно мњење, да предупреди могућу побуну, али и да грађане учини потпуно латаргичнима и одузме им било какву жељу за учествовањем у политичком животу.

У шестом поглављу анализира се период након Ричардовог преузимања власти. Будући да је на трон дошао починивши низ злочина и превара, тиранинова власт није стабилна, и то не само због његове неспособности (особине које су му помогле да на трон дође нису оне које су потребне за добро владање) већ и због тога што га сви око њега презиру, чак и најлојанији сарадници, који су ту из личних интереса. Временом, омча се стеже и око његовог врата. Нестрпљив, усамљен и сумњичав, како би учврстио власт, тиранин чини све већи број злочина који његову власт, парадоксално, чине све нестабилнијом. Овакво тумачење није ново, оно неодољиво подсећа на принцип *Великог механизма* Јана Кота. Кот у Шекспировим историјским драмама историју види као велико степениште „по којем непрекидно ступа поворка краљева“,⁵ сваки корак ближе престолу или учвршћивање престола подразумевају чињење злочина, док се са највишег степеника може начинити само „корак у пропаст“. Историја се посматра као затворени крвави механизам који меље све пред собом и из којег је немогуће изаћи. Ипак, Гринблатово тумачење је усмереније на текст и његов историјски контекст него на савремени тренутак.

У наредном поглављу, „Подстрекивач“ (*The Instigator*), Гринблат се бави *Мајдејом*, драмом која се и у моралном и психолошком смислу веома разликује од *Ричарда III*. Магбет нема психо-физичке недостатке какве има Ричард, а и није сасвим уверен да уопште жели да буде краљ. Главни подстрекивач је леди Магбет, што поново поставља низ питања психо-сексуалне природе, питања о несигурности, страху од импотенције или недовољној мушкости. Иако различити, и Магбет и Ричард III на власт долазе кршећи правила наслеђивања и несумњиви су узурпатори. Насупрот њима, Лир и Леонт су легитимни владари, а драме *Краљ Лир* и *Зимска бајка*,

5 Кот, Јан. *Шекспир наш савременик*. Превео Петар Вујичић. Београд: Српска књижевна задруга, 1963, 14.

којима се Гринблат бави у поглављу „Лудило великих“ (*Madness in Great Ones*), постепено откривају њихове тиранске особине и лудило. У политичком смислу, ситуација је слична као са Хенријем VI – центар моћи је нестабилан. Импулсивни старац и љубоморни љубавник не дозвољавају да им се противречи и злоупотребљавају своју моћ, кажњавајући оне који се усуђују да кажу истину. Појавом тираније у центру моћи владар губи легитимитет, а добија га онај који трпи насиље. Интересантно, у обеа драмама владару се супротстављају жене.

У следећем поглављу, „Пад и препород“ (*Downfall and Resurgence*), Гринблат наставља да говори о ове две драме, али се укратко осврће и на *Ричарда III* и *Мајбејиа*. Поново уважавајући разлике између њих, он истиче да се у све четири драме приказују разорне и непоправљиве последице које тиранија има по друштво. У том погледу, ово поглавље је интересантно због осврта на *Јулија Цезара*, као једину Шекспирову драму која приказује покушаје храброг појединца да тиранију спречи. Ипак, Брутово настојање да спречи надолазећу Цезарову тиранију у име општег интереса осуђено је на политичку пропаст. Претпоследње поглавље, „Отпорни успон“ (*Resistible Rise*), посвећено је *Кориолану* и надовезује се на питање деловања у име општег интереса. Горди патрициј, који презире масе, закон и демократију, и то не уме да сакрије, прави савез са традиционалним националним непријатељем да би се докопао власти. Супротстављајући му се, јавни интерес на крају бране трибуни, корумпирани професионални политичари склони компромисима. Тиме Гринблат сугерише да одбрана јавног интереса није увек последица херојског чина, већ и политичког компромиса.

Последње поглавље, *Кода* (*Coda*), најкраће је и представља покушај да се на свега неколико страница реконструишу Шекспирови политички погледи, као и политичке идеје његових дела. На различите начине, сва поглавља Гринблатове књиге описују узурпацију или злоупотребу већ освојене моћи. Шекспир кроз *косе улове* говори о политичким превирањима свог времена, док Гринблат покушава да покаже како механизми узурпације моћи различитим квазидемократским праксама, попут изазивања партијских сукоба и склапања стратешких савеза између елита, различитих класа и интересних група, функционишу и данас. Постоји низ особина које чине тиранску личност, оне су увек патолошке и Гринблат их најчешће своди на сексуално-психолошке трауме. Ипак, одговорност за узурпацију носе и они који са тиранином праве договоре или му се не супротстављају. Укључивање обичних грађана у политички живот (њихова побуна против узурпатора) омогућава правилнију расподелу моћи и спречава да се она слије у руке једног човека. Према Гринблату, демократска идеја шекспировске драме, која приказује краљеве и луде заједно, изражава се у вишеструким обртима радње, изневереним

очекивањима гледалаца и општој непредвидљивости. Могли бисмо рећи да Шекспир тиме показује „многострукост тачака отпора“.⁶

Гринблатов интерпретативни приступ у књизи *Тиранин: Шекспир о њолијици* чини се плодним будући да он успева да истовремено обухвати политички и поетички потенцијал Шекспирових дела. Ипак, поставља се питање због чега се друштвено-политички систем интрапоетског света Шекспирових драма посматра недијалектички. Он се анализира само у два облика: постоји период стабилности у којем владају стандарди и правила које Гринблат назива *јрисџојношћу* (*decency*) и постоји период узурпације, који обухвата и време рата и владавину нелегитимног владара. Процес смењивања ова два облика (стабилног и легитимног, с једне, нестабилног и нелегитимног, с друге стране) не доноси никакву промену. Улога грађана је да се одупру узурпацији, што они често и учине, иако понекад „споро схватају где су њихови прави интереси“. Међутим, за Гринблата не постоји могућност да грађани којима је популистички дискурс упућен уопште ни не желе повратак (*recovery*) устаљеног *стабилног* поретка у ком нису били политички представљени. Та могућност код Шекспира је наговештена управо вишеструким обртима радње, чиме се имплицира да стабилност није нужно позитивна одлика система, јер тежи сузбијању непредвидљивости и онемогућава промену. Популизам је симптом чињенице да се једна друштвена група не осећа делом политичког система јер у њему не учествује.⁷ Због тога њен „прави друштвени интерес“ није онде где га Гринблат лоцира – у (п)одржавању стабилности система чија се легитимност дефинише династичким критеријима. Ова замерка није важна само са политичког већ и са херменеутичког становишта, јер се таквим приступом превиђа додатни значењски слој Шекспирових драма. Упркос томе, ова необимна књига показује да се у (науци о) књижевности (и даље) могу створити интересантне и проницљиве друштвене критике које подједнако озбиљно третирају политичко и естетско.

6 Fuko, Mišel. *Istorija seksualnosti: volja za znanjem*. Prevela sa francuskog Jelena Stakić. Beograd: Prosveta, 1982, 86.

7 Miler, Jan-Verner. *Šta je populizam?*. S engleskog prevela Slobodanka Glišić. Beograd: Fabrika knjiga, 2017, 98.